

HUDOBNINY V KNIŽNICI JOHANNA DERNSCHWAMA

(1. polovica 16. storočia)

Marta Hulková

Doc. PhDr. Marta Hulková, CSc., Katedra hudobnej vedy,

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 811 02 Bratislava

Na podnet Marianny Bárdiovej, riaditeľky Literárneho a hudobného múzea v Banskej Bystrici som sa začala intenzívnejšie zaujímať o hudobnú minulosť Banskej Bystrice, konkrétne o pestovanie hudby v evanjelickom prostredí v druhej polovici 16. storočia. Mój prvý príspevok mal za cieľ zmapovať stav bádania, konfrontovať výpovede z doteraz publikovaných prác s primárnymi prameňmi v súčasnosti prístupnými a upozorniť na nové skutočnosti a úlohy bádania.¹

Tému tejto štúdie inšpiroval Viliam Čičaj, pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave, ktorý ma upozornil na skutočnosť, že v Banskej Bystrici existovali knižnice dokumentujúce humanistickú vzdelanosť a kultúrnosť obyvateľstva mesta už počas prvej polovice 16. storočia.² Z nich ma zaujala knižnica Johanna Dernschwama, o ktorej sa doteraz v domácej hudobno-historiografickej literatúre nikto nezmienil.

Kto bol Johann Dernschwam? Na základe doterajšieho stavu bádania³ je jeho životopis v krátkosti nasledovný:

Narodil sa 23. marca 1494 v severočeskom meste Most. Pochádzal zo šľachtickej rodiny, jeho otec sa volal Markus Dernschwam z Hradicína. Johann študoval na viedenskej univerzite (1507), hodnosť bakalára získal v Lipsku roku 1510. Taliansko a Rím navštívil roku 1513. Po návrate sa usídlil v Uhorsku, najprv ako sekretár bratislavského a albajúlskeho prepošta Hieronyma Balbiho v Bratislave a v Budíne. (jedná sa o roky 1514 – 1517) a neskôr, v rokoch 1517 až 1518 pracoval v službách Thurzovcov. Vtedy pobudol aj v Sedmohradsku ako správca mincovne v Baia Mare. V roku 1520 sa stal faktorom obchodno-baníckej thurzovsko-

¹ Pozri konferenčný zborník Banská Bystrica – Historicko-etnologické štúdie I. 2000, s. 48-59.

² ČIČAJ, V., Knižná kultúra ..., 1985; ČIČAJ, V., Bányavárosi könyvkultúra ..., 1993.

³ Pozri Slovenský biografický slovník I., 1986, s. 465-466; KUZMÍK, J., Slovník autorov ... I., 1976, s. 175-177.

In: Banská Bystrica – osídlenie v dejinách mesta. Historicko-etnologické štúdie II. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2004 ISBN: 80-8055-537-6

fuggerovskej spoločnosti, v tejto funkcii pôsobil temer tridsať rokov. Bol považovaný za výborného banského odborníka, v rokoch 1526 až 1548 sa zaslúžil o rozvoj banksobystrického mediarskeho podniku. Úspešne bránil záujmy fuggerovskej spoločnosti aj v čase napätej situácie medzi budínskym dvorom a Ferdinandom Habsburgským. Približne 55-ročný vystúpil zo služieb Fuggerovcov. Usadil sa potom v Častej pri Červenom Kameni, kde kúpil majetok. Posledné desaťročia svojho života venoval intelektuálnym záľubám. Na cestách po Európe i Malej Ázii si písal denník a venoval sa aj zaujímavej a pestrej zberateľskej činnosti. Zanechal bohaté historiografické dielo týkajúce sa problematiky rímskej antiky, uhorských dejín a najmä baníctva a mincovníctva. Ako humanistický vzdelanec vlastnil na vtedajšiu dobu pomerne rozsiahlu súkromnú knižnicu, ktorú sústredil vo svojom banksobystrickom dome. Umrel vo veku 75 rokov. Pozoruhodné a rôznorodé životné dielo J. Dernschwama oslovilo viacerých špecialistov z rôznych vedeckých oblastí. Domáca odborná verejnosť si ho začala všimnúť od druhej polovice 20. storočia, svedčia o tom štúdie historikov Jána Kühndela, Petra Ratkoša, jazykovedca Jozefa Minárika, muzeológa Ovídia Fausta.⁴

Záujem zahraničných, najmä nemeckých bádateľov o dielo tohto vzdelanca možno vykázať už od konca 18. storočia, napr. zásluhou Johanna Chr. von Engela, neskôr Franza Babingera a ďalších.⁵

Maďarskí historici, jazykovedci a etnológovia, napr. Jenő Zivuska, Gyula Sebestyén, Zoltán Gyulay, začali Dernschwamov prínos do rozvoja vzdelanosti v Uhorsku sledovať od začiatku dvadsiateho storočia.⁶

⁴ KÜHNDEL, J., Ján Dernschwam, vzdelaný faktor ..., 1955; RATKOŠ, P., Neznámy úvod Dernschwamovho memoriálu. 1981; Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. (ed. Jozef Minárik), 1997; FAUST, O., Prvý muzeológ a zberateľ ..., 1955; atď.

⁵ Dernschwamovu prácu Beschreibung des Mitternhaus im Neusohl zverejnil roku 1797 Johann Christian von Engel v Halle. Ďalšie významné dielo Dernschwama Inscriptiones Romanae et lapidibus in territorio Hungariae et Transylvaniae annis 1520 - 1530 collectae tvorilo siedmy zväzok edície Tabulae codicum manuscriptorum vydaný vo Viedni roku 1875. Ďalej Franz Babinger sa v roku 1923 zaslúžil o vydanie jeho denníka z cesty do Carihradu a malej Ázie. V periodiku Karpathenland sa v tridsiatych rokoch 20. storočia zaoberali s osobou J. Dernschwama Arthur Stein, a Kurt Oberdorffer, v tomto období písal o ňom v Ungarischer Jahrbuch Jacob Strieder. Doterajší stav bádania od 18. storočia až po súčasnosť s presnými bibliografickými údajmi zhrnul BERLÁSZ, J., A Dernschwam könyvtár. ..., 1984, s. 299-301.

⁶ Výskumy spomínaných maďarských bádateľov zhodnotil BERLÁSZ, J., A Dernschwam könyvtár. 1984, s. 299-301.

Po roku 1960 sa intenzívne venoval knižnici J. Dernschwama Jenő Berlász, ktorý sa v roku 1984 zaslúžil o vydanie dobového katalógu tejto knižnice.⁷ Jeho publikácia mi slúžila ako východisko pri vyhľadávaní hudobnín. Je pozoruhodné, že katalóg knižnice, ktorý mal k dispozícii Berlász, vyhotovil sám Dernschwam roku 1552. Originál tohto zoznamu kníh s údajmi o mene autora, o vydavateľovi, ako i o formáte knižnej jednotky – podľa neho sú knihy radené – sa nachádza vo viedenskej Nationalbibliothek (sign. Cod. 12652). Dediči J. Dernschwama už v roku 1569/70 predali do Viedne im zverenú knižnicu, ktorá sa dovtedy nachádzala v Banskej Bystrici. Už roku 1575 tvorila súčasť viedenskej Hofbibliothek, ktorá sa stala súčasťou Nationalbibliothek. Jednotlivé knižné zväzky Dernschwamovskej knižnice sú opatrené ex librisom.⁸

J. Berlász v spomínanej edícii Dernschwamovho knižničného katalógu zhodnotil v pripojenej štúdii štruktúru a význam tohto fondu z knihovedného hľadiska i z hľadiska dobovej bibliofilie. Aby sme si mohli vytvoriť približnú predstavu o rozsahu a obsahu tejto knižnice, vychádzajúc z výskumov Berlásza možno konštatovať, že sa tu v rámci 1162 jednotiek - z ktorých viaceré majú podobu konvolútov - nachádza 2100 diel. Z nich 350 kníh pochádza z Nemecka, 328 zo

⁷ Pozoruhodné sú aj jeho staršie štúdie: BERLÁSZ, J., *Dernschwam János könyvtára ...*, 1963, 1964.

⁸ Podobu Dernschwamovho ex librisu, ktorú predkladám, uverejnil muzeológ FAUST, O., *Prvý muzeológ a zberateľ ...*, 1955, s. 29.

Švajčiarska, 173 z Talianska, 161 z Francúzska a menšie množstvo kníh pochádza z tlačiarní v Rakúsku, Nizozemsku a v okolitých štátoch. K územiu historického Uhorska sa viažu len dva tituly, zároveň však treba poznamenať, že pôvod až 94 kníh je neistý.

Tematicky pokrývajú zväzky knižnice široké rozpätie Dernschwamových záujmov, v zhode s dobovým humanistickým duchom, usilujúcim o prehĺbovanie poznatkov v rodiacich sa jednotlivých vedných disciplínach i v súlade s orientáciou epochy vrcholnej renesancie na oživovanie antického kultúrneho dedičstva. Dernschwam sympatizoval aj s reformačnými myšlienkami Martina Luthera, ktorého knihy takisto tvoria súčasť sledovaného fondu.

Prirodenú súčasť takto budovanej knižnice tvoria dobové didaktické práce, teda príručky, resp. učebnice významných autorov, venované rozmanitým odborom, počnúc matematikou, cez rétoriku až k filozofii, medicíne, atď. V rámci týchto prác nachádzame aj kapitoly venované hudbe.⁹ Pre hudobno-historický výskum sú však pozoruhodné najmä samostatné publikácie v podobe dobovo aktuálnych hudobných traktátov a kompendií, ktorých nález obohacuje súdobý stav poznatkov, viažuci sa k výskytu hudobno-teoretických prác v 16. storočí na území Slovenska.

Doteraz sa evidovalo na Slovensku päť tlačených hudobných kompendií pochádzajúcich z Nemecka zo 16. storočia – od Heinricha Fabera, Johanna Spangenberg, Nicolausa Listenia, Setha Calvisia a od jedného neznámeho skladateľa.¹⁰ Práca „*Epithoma utrisque musices*“ (Krakow 1519/20) pochádzajúca od kremnického rodáka Stephana Monetaria sa zatiaľ na našom území nenašla.¹¹ Rukopisné hudobné kompendiá bardejovského rodáka Leonarda Stöckla sú najpozoruhodnejšími prameňmi reprezentujúcimi domácu úroveň hudobno-

⁹ Didaktické práce obsahujúce aj kapitolu o hudbe nachádzame v rámci signatúr: 62/6803, 81/6822, 82/6823, 235/6975, 24/7131 – BERLÁSZ, J., A *Dernschwam könyvtár*. 1984.

¹⁰ Na výskyt týchto hudobných kompendií na území Slovenska upozornili ZAVARSKÝ, E., *Príspevok k dejinám hudby v Kremnici ...*, 1977, s. 71-74; HULKOVÁ, M., *Nové nálezy ...*, 1984, s. 287. Nepresné informácie uvádza KAČIČ, L., *Od stredoveku po renesanciu ...*, 1996, s. 69, nakoľko v Kremnici sa nevyskytuje *Enchiridion* (1538) od Georga Rhaua, ďalej treba upresniť, že od Heinricha Fabera sa v Kremnici nachádza exemplár *Compendium musicae* vytláčené roku 1548 vo Frankfurte a nie z roku 1596. Otáznym je taktiež výskyt tlače *Compendium musicae* (1591) od Adama Gumpelzhaimera v Bardejove, nakoľko maďarský hudobný historik Róbert Murányi sa odvoláva iba na sekundárne pramene, resp. informuje o krátkych citáciach z tohto titulu v rámci rukopisnej jednotky Bardejovskej zbierky hudobnín, a nie o výskyte Gumpelzhaimerovej práce. Pozri *Magyarország zenetörténete II.*, 1990, s. 404.

¹¹ Monografiu o tomto traktáte zverejnil RYBARIČ, R., *Štefan Monetarius ...*, 1975.

teoretického, resp. hudobno-pedagogického prístupu na našich školách počas 16. storočia.¹²

Dernschwamova knižnica obsahuje 20 hudobno-teoretických prác vydaných priebežne od roku 1511 až do 1551. Banská Bystrica sa tým stala jednoznačne najbohatším náleziskom tejto literatúry do polovice 16. storočia na území Slovenska i celého historického Uhorska. Doteraz sa jedine Kremnica spomínala ako miesto výskytu väčšieho počtu hudobných príručiek pochádzajúcich z polovice 16. storočia.¹³ Zachovala sa tu práca nemeckého kantora Heinricha Fabera „Compendiolum musicae“ (Frankfurt 1548), ktorá bola na vtedajších školách veľmi rozšírená, napr. do roku 1600 vyšlo jej 30 vydaní.¹⁴ Obľúbená bola najmä kvôli tomu, že sa vyznačuje jasnou a stručnou formuláciou odpovedí na otázky na spôsob katechizmu. Dernschwam vlastnil Faberovu druhú, vďaka viacerým vydaniam taktiež veľmi rozšírenú hudobno-teoretickú prácu „Ad musicam practicam introductio“ (Nürnberg 1550). V tomto prípade ide o prvé vydanie tohto diela. V Kremnici i v Banskej Bystrici vlastnili práce ďalších nemeckých hudobníkov, od Johanna Spangenbergera „Quaestiones musicae“ (Wittenberg 1536, 1551)¹⁵ a od Nicolausa Listenia „Musica“ (Leipzig 1549, 1559)¹⁶, pričom Dernschwam zaobstaral aj ďalšiu dobovo obľúbenú Listeniovu prácu „Rudimenta musicae“ (Wittenberg 1533).

Pozoruhodnou hudobno-teoretickou prácou Dernschwamovej knižnice je „Practica musicae“ Franchina Gaffuria, vydaná v Benátkach roku 1512. Skoršie vydanie tejto práce z roku 1496, ktoré je uložené v Univerzitnej knižnici v Bratislave, používali v domácom prostredí františkáni.¹⁷ Gaffurius vysvetľuje hudbu podľa učenia Pythagora a Boethia, t.j. uprednostňuje matematické hľadisko. Táto práca slúžila napr. kremnickému rodákovi S. Monetariovi za vzor pri zostavovaní svojho hudobného traktátu „Epithoma utrisque musices“, ktorý zverejnil v Krakove, približne v rokoch 1519 - 1520. Z monografie Richarda Rybariča o tomto traktáte sa dozvedáme, že Monetarius svoju prácu venoval kremnickému grófovi a zároveň

¹² V monografickej štúdii ich zhodnotil MATÚŠ, F., *De Musica Leonardi Stöckeli ...*, 1991.

¹³ Z Kremnice sa nachovali štyri hudobné kompendiá. Pozri ZAVARSKÝ, E., *Príspevok k dejinám hudby v Kremnici ...*, 1977, s. 72-73.

¹⁴ ALBRECHT, H., *Faber, Heinrich*. In: *Die Musik in Geschichte ...*, zv. 3., 1954, stĺpec 1684-1688.

¹⁵ Z Kremnice sa zachoval exemplár z roku 1551, z Banskej Bystrice predpokladáme exemplár z roku 1536.

¹⁶ Z Kremnice sa zachoval exemplár z roku 1559, z Banskej Bystrice z roku 1549.

¹⁷ RYBARIČ, R., *Štefan Monetarius Cremnicianus ...*, 1975, s. 61.

poľskému kráľovskému radcovi Jurajovi Thurzovi¹⁸, v službách ktorého v rokoch 1517 až 1518 pracoval aj J. Dernschwam.

Ďalších 17 hudobno-teoretických prác Dernschwamovej knižnice patrí k jediným ich výskytom v celoslovenskom meradle.

Najstaršou hudobno-teoretickou prácou je „Musica getutsch“ (Basel 1511) od Sebastiana Virdungu¹⁹, ktorá je pozoruhodná tým, že oboznamuje čitateľa s triedením a výrobou hudobných nástrojov, medzi inými údajmi sa v nej nachádza aj pasáž o lutnovej hre. Prepracovanú latinskú podobu Virdungovej práce zverejnil Othmar Luscinius²⁰ v prvom dieľi svojej práce „Musurgia seu praxis musicae“ (Straßburg 1536). Na prítomnosť týchto dvoch hudobno-teoretických prác v Dernschwamovej knižnici upozornil v roku 1995 maďarský muzikológ Péter Király, ktorý je autorom publikácie o lutnovej hudbe v Uhorsku v 15. až 17. storočí.²¹

Pre potreby školopovinných detí vznikla „Musicae rudiment“ (Augsburg 1516) od tirolského hudobníka Nicolausa Fabera. Preslávil sa iba týmto jediným svojím titulom, ktorý pripravil po jeho smrti do tlače Johannes Aventinus.²² Roku 1516 bol v Paríži vytlačený titul „Utilissime musicales regulae“, o ktorom sme v nami preštudovanej odbornej literatúre informácie nenašli.

Popri latinských hudobných kompendiách národný jazyk používal - v duchu nemeckej reformácie - vo svojich prácach Martin Agricola. Medzi zväzkami Dernschwamovej knižnice sa zachovala jeho „Musica choralis deudsch“ (Wittenberg 1533), ktorá je tretím vydaním titulu s pôvodným názvom „Ein kurtz deudsche Musica“ (Wittenberg 1528).²³

Ďalší titul „Rerum musicarum opusculum“ (Strassbourg 1535) v spomínanej knižnici, od nemeckého teológa Johanna Froscha, sa opiera o antickú hudobnú teóriu.²⁴ Málo známou hudobno-teoretickou prácou je „Epithome utrisque musices“ (Zürich 1538) od Johanna Volkmeria, ktorú spomína Robert Eitner v súvislosti s vydavateľom J. Gessnerom, pôsobiacim v 16. storočí v Zürichu.²⁵

¹⁸ RYBARIČ, R., *Štefan Monetarius Cremnicianus ...*, 1975, s. 61, poznámka č. 2.

¹⁹ NIEMÖLLER, K. W., *Virdung, Sebastian*. In: *The New GROVE ...*, zv. 19., 1995, s. 868-869.

²⁰ NIEMÖLLER, K. W., *Luscinius, Othmar*. In: *Die Musik in Geschichte ...*, zv. 8., 1960, stĺpec 1327-1328.

²¹ KIRÁLY, P., *A lantjáték Magyarországon ...*, 1995, s. 56-57.

²² KEAHEY, T.H., *Faber, Nicolaus*. In: *The New GROVE ...*, zv. 6., 1995, s. 344.

²³ HÜSCHEN, H., *Agricola, Martin*. In: *The New GROVE ...*, zv. 1., 1995, s. 166-167.

²⁴ ALBRECHT, H., *Frosch, Johannes*. In: *Die Musik in Geschichte ...*, zv. 4., 1955, stĺpec 1011- 1014;

MILLER, C. A., *Frosch, Johannes*. In: *The New GROVE ...*, zv. 6., 1995, s. 867.

²⁵ EITNER, R., *Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon ...*, zv. 10., s. 297; zv. 4., s. 218.

Z pera ďalších nemeckých hudobných teoretikov, resp. hudobných pedagógov pochádzajú zo štyridsiatych rokov 16. storočia tri práce: „De arte canendi“ (Nürnberg 1540) od Sebald Heydena, „Musica rudimenta“ (Augsburg 1542) od Johanna Vogelsanga a „Libellus de compositione“ (Wittenberg 1546) od Johanna Gallicula. Vogelsang a Galliculus reprezentujú vo svojich prácach nadväznosť na dobovú hudobno-teoretickú spisbu vychádzajúcu vo wittenbergskej tlačiarni Georga Rhaua,²⁶ zatiaľ čo Heyden presadzuje koncepciu, ktorá sa stala príťažlivou pre generáciu hudobníkov nastupujúcich v polovici 16. storočia, napr. pre H. Glareana.²⁷

Blížišie k polovici 16. storočia vychádzali ďalšie hudobné kompendiá zachované na pôde Dernschwamovej knižnice, konkrétne od Georga Rhaua „Enchiridion musicae mensuralis“ (Wittenberg 1538) a „Enchiridion utriusque musicae practicae“ (Wittenberg 1546) pozostávajúce z dvoch dielov – Musica plana a Musica mensuralis. Hudobno-teoretické práce Rhaua reprezentujú prototyp učebníc v rámci hudobnej výchovy na evanjelických školách v 1. polovici 16. storočia v Nemecku a inšpirovali vznik ďalších dobových hudobných kompendií. Tu zachované exempláre sú reedíciou starších predlôh z roku 1520 a 1517.²⁸

Pozoruhodný je výskyt štvrtého vydania hudobného kompédia českého vzdelanca Václava Philomathesa „De nova domo musicorum“ (Straßburg 1543), ktoré prvýkrát bolo publikované vo Viedni roku 1512. Vyššie spomínaní autori hudobno-teoretických prác, (G. Rhau, M. Agricola, J. Galliculus) citujú, resp. komentujú Philomathesa, ktorý stavia svoje učenie o hudbe na hexachordovom systéme.²⁹ Súčasťou Dernschwamovej knižnice je aj významný dobový hudobnoteoretický spis „Dodekachordon“ (Bazilej 1547) od Heinricha Glareana presadzujúceho systém dvanástich modov oproti dovtedajším ôsmim a tonus peregrinus.³⁰ Chronologický sled dvadsiatych hudobnoteoretických prác uzatvára „Elementa musicalia“ (Paris 1551) francúzskeho vzdelanca Jacoba Fabera Stapulensia.³¹ Súbor hudobných kompendií, resp. traktátov zachovaných

²⁶ FEDERHOFER-KÖNIGS, R., *Vogelsang, Johannes*. In: Die Musik in Geschichte ..., zv. 13, 1966, s. 126; MATTFELD, V. H., *Galliculus, Johannes*. In: The New GROVE ..., zv. 7, 1995, s. 125-126.

²⁷ KRAUTWURST, F., *Heyden, Sebald*. In: Die Musik in Geschichte ..., zv. 6., s. 361-366.

²⁸ GECK, M., *Rhau, Georg*. In: Die Musik in Geschichte ..., zv. 11., s. 372-376; MATTFELD, V. H., *Rhau, Georg*. In: The New GROVE ..., zv. 15., s. 787-789.

²⁹ BUŽGA, J., *Philomathes, Venceslaus (Václav)*. In: Die Musik in Geschichte ..., zv. 10., 1962, s. 1209-1210.

³⁰ MILLER, C. A., *Glarean, Heinrich*. In: The New GROVE ..., zv. 7., 1995, s. 422-424.

³¹ RUHNKE, M., *Faber Stapulensis, Jacobus*. In: The New GROVE ..., zv. 6., s. 345.

v Dernschwamovej knižnici prezrádza rozhradeného záujemcu, zberateľa, ktorý doslova striehol, kedy a kde sa objaví nový titul, aby ho mohol začleniť do svojho fondu.

Okrem vyššie spomínaných hudobno-teoretických prác nachádzame v rámci sledovaného fondu aj hudobniny obsahujúce ódy Ludwiga Senfla „*Harmonia poetica*“ (Nürnberg 1539), ktoré vznikli v spolupráci s Paulom Hofhaimerom. Taktiež sú tu „*Geistliche Lieder*“ (Leipzig 1545) s predslovom Martina Luthera. Najväčšími hudobníkmi Dernschwamovskej knižnici sú však zbierky obsahujúce svetskú hudbu zostavené nemeckým lutnistom Hansom Gerlem (Nürnberg 1537, 1546).³² Gerle do svojej súbornej tlače vyberal z dobovej nemeckej tvorby skladby napr. od Thomasa Stolzera, Henricha Fincka, Ludwiga Senfla a ďalších. Výskyt svetskej hudby zo 16. storočia v podobe hudobných tlačí sme doteraz evidovali na našom území iba v spišsko-šarišskej oblasti.³³

Do akej miery mohli byť v praxi využívané vzácne dobové publikácie zozbierané J. Dernschwamom, vrátane hudobno-teoretických prác a hudobnín? V tomto smere je napr. vyššie spomínaný odborník z oblasti knihovedy, J. Berlász optimista a odvolávajúc sa na dobové zvyklosti majiteľov súkromných knižníc predpokladá, že formou vypožičiavania mohla knižnica slúžiť minimálne priateľskému kruhu J. Dernschwama. Pri preberaní zväzkov tejto knižnice pracovníkmi viedenskej „*Hofbibliothek*“ sa uskutočnila kontrola skutkového stavu práve na základe porovnania so spomínaným katalógom vyhotoveným J. Dernschwamom a zistilo sa, že v prípade štyridsiatich záznamov kniha chýba. Možno ich Dernschwam požičal a slúžili v blízkom i vzdialenejšom okruhu Banskej Bystrice k záslužnému rozširovaniu humanistickej vzdelanosti.³⁴

CHRONOLOGICKÝ PREHĽAD HUDOBNÝCH KOMPENDÍ NACHÁDZAJÚCICH SA NA PÔDE KNIŽNICE J. DERNSCHWAMA

1511 – VIRDUNG, Sebastian: *Musica getutscht* ..., Basel.

1512 – GAFFURIUS, Franchinus: *Practica musicae* ..., Venetia.

³² BOETTICHER, W., *Gerle, Hans*. In: *Die Musik in Geschichte* ..., zv. 4, 1955, stĺpec 1802-1807; BROWN, H. M., *Gerle, Hans*. In: *The New GROVE* ..., zv. 7, s. 260.; BROWN, H. M., *Instrumental Music Printed Before 1600* ..., 1965, s. 82-84 zverejňuje repertoár jednej z týchto zbierok „*Music und Tabulatur*“ z roku 1546, spolu s identifikáciami skladieb.

³³ HULKOVÁ, M., *Zhody a odlišnosti* ..., 1999, s. 152-153.

³⁴ Štúdia je príspevkom k riešeniu grantového projektu VEGA 1/7445/20.

- 1516 – FABER, Nicolaus: Musicae rudimenta ..., Augsburg.
 1516 – Utilissime musicales regulae ..., Paris.
 1533 – LISTENIUS, Nikolaus: Rudimenta musicae ..., Wittenberg.
 1533 – AGRICOLA, Martin: Musica choralis deudsch ..., Wittenberg
 1535 – FROSCH, Johannes: Rerum musicarum opusculum rarum ..., Straßburg.
 [1536] – SPANGENBERG, Johann: Quaestiones musicae ..., Nürnberg. [1551 ?]
 1536 – LUSCINIUS, Othmar: Musurgia seu praxis musicae ..., Straßburg.
 1538 – RHAU, Georg: Enchiridion musicae mensuralis ..., Wittenberg.
 1538 – VOLKMERIO, Johann: Epit[h]ome utrisque musices ..., [Zürich]
 1540 – HEYDEN, Sebald: De arte canendi ..., Nürnberg.
 1542 – VOGELANG, Johann: Musicae rudimenta ..., Augsburg.
 1543 – PHILOMATHES, Venceslaus: De nova domo musicorum ..., Straßburg.
 1546 – GALLICULUS, Johannes: Libellus de compositione cantus..., Wittenberg.
 1546 – RHAU, Georg: Enchirodion utrisque musicae practicae ..., [Wittenberg]
 1547 – GLAREAN, Heinrich: Dodecachordon ..., Basel.
 1549 – LISTENIUS, Nikolaus: Musica ..., Nürnberg
 1550 - FABER, Heinrich: Ad musicam practicam introductio ..., Nürnberg.
 1551 – FABER STAPULENSIS, Jacobus: Elementa musicalia quatuor libris

HUDOBNINY

- 1537 – GERLE, Hans: Musica Teusch, auf die Instrument ... Nürnberg. RISM A/I/3 G 1621
 1539 – SENFL, Ludwig: Harmonia poetica ... (s Paulom Hofhaimerom) Nürnberg. RISM B/I/1 1539²⁶
 1545 – Geistliche Lieder ... Leipzig. RISM B/VIII/1 1545⁰¹
 1546 – GERLE, Hans: Musica und Tabulatur ... Nürnberg. RISM A/I/3 G 1622

LITERATÚRA

- Banská Bystrica – Historicko-etnologické štúdie I. 2000. (ed. Alexandra Bitušíková), Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií – FHV UMB, 2000.
 BERLÁSZ, Jenő. 1964. Dernschwam János könyvtára – A hazai humanismus történetéhez I. – II. In: Magyar könyvszemle, roč. 79, 80 (1963, 1964), s. 301-316, 1-32.
 BERLÁSZ, Jenő. 1984. A Dernschwam könyvtár. Szeged: József Atilla Tudományegyetem, 1984.

- BLUME, Friedrich. 1965. Geschichte der evangelischen Kirchenmusik. Kassel: Bärenreiter-Verlag, 1965.
- BROWN, Howard, Mayer. 1965. Instrumental Music Printed Before 1600. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- ČIČAJ, Viliam. 1985. Knižná kultúra na strednom Slovensku v 16.-18. storočí. In: Historické štúdie, roč. 28, č. 2, (1985), s. 1-136.
- ČIČAJ, Viliam. 1993. Bányavárosi könyvkultúra a XVI.-XVIII. században. (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya) Szeged: Scriptum KFT, 1993.
- Die Musik in Geschichte und Gegenwart. zv. 1.-16. 1949-1979. (ed. Friedrich Blume) Kasse-Basel-Tours-London: Bärenreiter-Verlag, 1949-1979.
- EITNER, Robert. 1901-1911. Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten. zv. 1.-10. Leipzig: Breitkopf et Härtel-Verlag, 1900-1904.
- FAUST, Ovidius. 1955. Prvý muzeológ a zberateľ starožitností na Slovensku, život a dielo Jána Demschwama z Hradcizína. In: Sborník krajského múzea v Trnave, roč. 1, (1955), s. 27-35.
- HULKOVÁ, Marta. 1984. Nové nálezy hudobne historických materiálov v Levoči. In: Opus musicum, roč. 16, č. 9, (1984), s. 286-288.
- HULKOVÁ, Marta. 1999. Zhody a odlišnosti Levočskej a Bardejovskej zbierky hudobní. In: Slovenská hudba, roč. 25, č. 2-3, (1999), s. 150-200.
- KAČIC, Ladislav. 1996. Od stredoveku po renesanciu. In: Dejiny slovenskej hudby. (ed. Oskár Elschek), Bratislava: ASCO, s. 54-138.
- KIRÁLY, Péter. 1995. A lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig. Budapest: Balassi kiadó, 1995.
- KUZMÍK, Jozef. 1976. Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu I., Martin: Matica slovenská, 1976.
- KÜHNDEL, Ján. 1955. Ján Demschwam, vzdelaný faktor Fuggerovcov na Slovensku (1494-1567). In: Historické štúdie, roč. 1, (1955), s. 168-187.
- Magyarország zenetörténete II. 1990. (ed. Kornél Bárdos), Budapest: Akadémiai kiadó, 1990.
- MATÚŠ, František. 1991. De Musica Leonardi Stöckeli. In: Slovenská hudba, roč. 17, č. 4, (1991), s. 360-416.
- RATKOŠ, Peter. 1981. Neznámy úvod Demschwamovho memoriálu. In: Slovenská archivistika, roč. 16, (1981), s. 97-106.

- RIEMANN, Hugo. 1920. Geschichte der Musiktheorie im IX.-XIX. Jahrhundert. Berlin: Max Hesses Verlag, 1920.
- RISM - Répertoire International des Sources Musicales. 1972. Einzeldrucke vor 1800, A/I/3, Kassel: Bärenreiter-Verlag, 1972.
- RISM - Répertoire International des Sources Musicales. 1975. Das deutsche Kirchenlied, B/VIII/1, Kassel-Basel Tours-London: Bärenreiter-Verlag, 1975.
- RISM - Répertoire International des Sources Musicales. 1960. Recueils imprimés XVIe-XVIIe siècles. B/I/1, München-Duisburg: G. Henle Verlag, 1960.
- RYBARIČ, Richard. 1975. Štefan Monetarius Cremnicianus a jeho hudobný traktát. In: Hudobný archív, roč. 1, (1975), s. 53-62.
- SLOVENSKÝ BIOGRAFICKÝ SLOVNÍK I. 1986. Martin: Matica slovenská, 1986.
- The New GROVE Dictionary of Music and Musicians.® zv. 1-20. 1995. (ed. Stanley Sadie), London: Macmillan, 1995.
- ZAVARSKÝ, Ernest. 1977. Príspevok k dejinám hudby v Kremnici od najstarších čias do roku 1650. In: Hudobný archív, roč. 2, (1977), s. 9-121.
- Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. 1997. (ed. Jozef Minárik), Bratislava: Slovenský Tatran, 1997.

MUSIKALIEN IN DER BIBLIOTHEK DES JOHANN DERNSCHWAM **(1. Hälfte des 16. Jahrhunderts)**

ZUSAMMENFASSUNG

Das hohe Niveau der humanistischen Bildung und Kultur der Einwohner von Banská Bystrica (vorm. Neusohl) in der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts dokumentiert die Privatbibliothek von Johann Dernschwam, des Faktors der Handels- und Bergbaugesellschaft Thurzo-Fugger. Musikhistorisch ist diese Bibliothek bisher unreflektiert geblieben. Thematisch füllen die Bände dieser Bibliothek die ganze Spannweite der Interessen Dernschwams aus, im Einklang mit dem humanistischen Zeitgeist, der nach einer Vertiefung der Erkenntnisse in den aufkommenden einzelnen Wissensdisziplinen und im Einklang mit der Orientierung der Epoche der Renaissance auf die Wiederbelebung des antiken Kulturerbes. Einen natürlichen Bestandteil der so auf gebauten Bibliothek bilden die didaktischen Arbeiten also Handbücher, bzw. Lehrbücher bedeutender Autoren, die vielfältigen Fachgebieten, beginnend mit der Mathematik, über die Rhetorik bis hin zur Philosophie, Medizin usw. gewidmet sind. In ihrem Rahmen finden wir auch der Musik gewidmete Kapitel. Für die musikhistorische Forschung interessant sind jedoch vor allem die selbständigen Publikationen in Form von zeitaktuellen Musiktraktaten und Kompendien. Dernschwams Bibliothek enthält 20 musiktheoretische Arbeiten, die laufend von 1511 bis 1551 herausgegeben wurden. Banská Bystrica wurde damit eindeutig die reichste Fundstätte dieser Literatur vor der Mitte des 16. Jahrhunderts auf dem Gebiet der Slowakei und des ganzen historischen Ungarns. Außer musiktheoretischen Arbeiten finden wir hier auch Musikalien, die die in Zusammenarbeit mit Paul Hofnaimer entstandenen Oden Ludwig Senfls "Harmonia poetica" enthalten. Auch die "Geistlichen Lieder" (Leipzig 1545) mit einem Vorwort Martin Luthers sind hier zu finden. Die wertvollsten Musikalien der Bibliothek Dernschwams sind indes die weltliche Musik enthaltenden Sammlungen, die von dem deutschen Lautenspieler Hans Gerle (Nürnberg 1537, 1546) zusammengestellt wurden.